

1 Paul Hedqvists korsformiga punkthus har en för tiden modern och framåtblickande utformning. Foto: Mauro Rongione, Stockholms stadsmuseum.

2 En välgestaltad och tidstypisk villa från 1960-talet ritad av arkitekterna Henning Morten och Stanley Yorke. Foto: Mauro Rongione, Stockholms stadsmuseum.

3 Lamellhus vid Indalsbacken, med markbehandling i form av naturstenterrasserings och dramatiska stentrappor. Foto: Johan Stigholt, Stockholms stadsmuseum.

4 Kedjehus vid Hasselagränd uppförda 1958-1959, för anställda vid Vattenfall, efter ritningar av Backström & Reinius. Foto: Mauro Rongione, Stockholms stadsmuseum.

Vällingby

Information till Dig som
äger ett kulturhistoriskt värdefullt
hus i ytterstaden

Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering

Stockholms stadsmuseum ansvarar för att peka ut och definiera kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Stockholms stad. Klassificeringen används i det dagliga arbetet inom kommunens förvaltningar bland annat i samband med detaljplanering och bygglovprövning.

Byggnaderna klassificeras i fyra kategorier med hänsyn till deras kulturhistoriska värde och redovisas med färgerna blått, grönt, gult och grått:

- Blått anger bebyggelse vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen.
- Grönt betyder att fastigheten har bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.
- Gult avser en fastighet med bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.
- Fastighet markerad med grått går inte att hänföra till någon av ovanstående kategorier.
- Streckad - Fastighet med bebyggelse uppförd 1990 eller senare och som ännu ej klassificerats eller obebyggd fastighet.

Plan och bygglagen, PBL

För synnerligen och särskilt kulturhistorisk värdefull bebyggelse, det vill säga blå- och grönmarkerade byggnader är 3 kap 12 § i (PBL) Plan- och bygglagen tillämplig. För all bebyggelse är 3 kap 10 § och 13 § tillämpliga. Denna lagstiftning är kopplad till Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering som finns redovisad för Vällingby i detta faktablad.

10 § Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).

12 § Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas. Lag (1994:852).

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852).

Framsida uppförda: Centrumhuset med karaktäristiska fasader av teakpanel. Foto: Göran Fredriksson, Stockholms stadsmuseum. Nedan: Välgestaltat entréparti vid Kirunagatan. Foto: Johan Stigholt, Stockholms stadsmuseum.

Historik

Namnet Vällingby, eller Wellingæby som det benämns 1347, kommer troligen av ordet vällingar, med innebörden ”de som bo på vallen”. Området är ett mycket gammalt kulturlandskap. Bosättningar är kända sedan järnåldern, en förhistorisk gård med bl.a. ett långhus på drygt 20 meter låg på den s.k. Fornkullen och det något yngre Vällingby gård låg vid nuvarande hörnet av Årevägen – Vittangigatan. Av gårdens bebyggelse finns endast en mindre stuga från 1700-talet bevarad, den s.k. Jan-Pers stuga.

Vällingby tillhörde Spånga fram till 1949 då det förvärvades av Stockholms stad. I och med övertagandet utformades en generalplan av arkitekterna Sven Markelius och Göran Sidenbladh, där Vällingby utformades som stadsdelsgruppcentrum tänkt att serva befolkningen även i de omgivande stadsdelarna. Generalplanen åtföljdes av flera detaljplaner, utarbetade under åren 1950 – 1953 av arkitekterna Carl-Fredrik Ahlberg, Hans Uddenberg, Per Holmgren och trafikingenjören Carl-Henrik af Klercker. Det första huset, på Jämtlandsgatan 70, blev inflyttningsklart 1951. Samma år utarbetades stadsplanen för Vällingby centrum av Bertil Karlén under personlig ledning av Sven Markelius. Även stadsdelen bildades 1951 och omfattade till 1953 även större delen av Råcksta. Centrum, som till stora delar utformades av arkitekterna Sven Backström och Leif Reinius, invigdes hösten 1954. Vällingby kom att bli ett av de viktigaste svenska bidragen till efterkrigstidens stadsbyggnadskonst. Här myntades begreppet ABC-stad, med arbetsplatser, bostäder och centrum – vilket, tillsammans med tunnelbanan, ansågs vara vad som krävdes för en fungerande satellitstad.

Större delen av bebyggelsen i Vällingby stod klar 1960. Därefter skedde en viss komplettering redan under 1960-talet, framförallt av centrum, i de ursprungliga planernas anda. Från 1990-talet och framåt har förtätningen och ombyggnaderna, inte minst av centrum, varit relativt omfattande.

Bebyggelsens karaktär

Den varierade bebyggelsen kännetecknas av en omsorgsfull anpassning till landskapet. Den ofta högkvalitativa arkitekturen är en blandning av för tiden mycket moderna idéer och det mer traditionella folkhemsidealet. Merparten av bebyggelsen består av trevånings lamellhus grupperade kring öppna gårdar men här finns även ett flertal mycket välgestaltade radhus- och villaområden, modernistiskt utformade loftgångshus och terrasshus samt de för siluetten karaktäristiska höga punkthusen som på långt håll annonserar stadsdelen.

Tunnelbanestad

Stockholms expansion under 1940- och 1950-talen inspirerades till stor del av den engelska grannskapsplaneringen med ledord som Neighborhood planning och Community centers. Denna växte fram ur funktionalismen men baserades även på sekelskiftets trädgårdsideal där bostäder, arbetsplatser och social service integrerades i mindre enheter. Tanken var bl.a. att främja social gemenskap och forma den demokratiska medborgaren. Bebyggelsen utgörs i stort av funktionalismens lamellhus men nu i ett mer varierat planmönster, med byggnaderna grupperade kring gårdar.

Tunnelbanenätets utbyggnad skapade förutsättningar för byggandet av nya stadsdelar i stor skala. Till programmet ”Det framtida Stockholm” från 1945 utarbetades en schemaplan för ett idealt förortssamhälle för ca 10 000 invånare, med ett relativt tätt stadsmässigt centrum och längre ut glesare bebyggelse i avtagande skala. Programmet bildade en grund för 1952 års Generalplan för Stockholm. Idéerna utkristalliserades under 1950-talet i den självförsörjande s.k. ABC-staden.

ABC-staden Vällingby

Planen för Vällingby, Sveriges första ABC-stad, var att forma en ny slags förort, ett komplett samhälle på bekvämt avstånd från innerstaden. ABC står

för Arbete, Bostad och Centrum, de nödvändiga beståndsdelar som krävdes för att få både stadsmässighet och självständighet gentemot innerstaden. Vällingby skulle få 24 000 invånare; med omgivande områden skulle stadsdelsgruppen – den s.k. Vällingbygruppen – kunna rymma 80 000 människor.

Det bilfria centrumet, som uppfördes på ett betongdäck ovanför tunnelbanespåren, karaktäriseras av låga byggnader uppdelade i flera kvarter. Passagerarna mellan butikshusens skyltfönster skyddas av breda skärmtak. De smala gågatorna utvidgas på flera ställen till torgbildningar vilka förbinds med de omgivande områdena genom gångar och trappor. Bl.a. löper den konstnärligt utförda stenläggningen ned i Solursparken som därigenom på ett naturligt sätt sammanlänkar de angränsande bostäderna med centrum.

De runt centrum grupperade bostadskvarteren har en tydlig grannskapsindelning med en utformning som sträcker från den mer traditionella folkhemsarkitekturen till en för 1950-talet modern, futuristisk stil. Bebyggelsen utgörs i första hand av kopplade trevånings lamellhus, ofta sammanbundna av överbyggda portiker, som bildar skyddade innergårdar, men även av ett stort antal radhus samt mindre grupper av punkthus. En krans av höghus fungerar på tidstypisk sätt som markör för centrum. Småhusområdena är koncentrerade till stadsdelens norra och nordöstra del, på och kring Vällingbyhöjden. Flera av radhusområdena har blivit mycket uppmärksammade, som t.ex. ”Atlantis” ritat av Höjer & Ljungqvist och ”Omega” av Ragnar Uppman.

Överlag så anlätades gräddan av dåtidens arkitekter; de redan nämnda Backström och Reinius fick uppdraget att rita centrumbebyggelsen med bl.a. biografen Fontänen och medborgarhuset Trappan, ungdomsgården Tegelhögen och biblioteket samt Centrumhuset och ytterligare ett par affärshus. Magnus Ahlgren ritade tunnelbanehuset, Carl Nyrén Västerorts kyrkan 1956 och S:t Tomas kyrka formgavs av Peter Celsing 1959. Andra som bidrog var bl.a. Hjalmar Klemming och Helge Zimdahl. De medvetna och mycket omsorgsfullt utformade utemiljöerna i centrum gestaltades av landskapsarkitekterna Erik Glemme och Holger Blom.

Skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Vällingby är utpekad som *särskilt kulturhistoriskt värdefull* i översiktsplanen för Stockholm och även utpekad som ett område av riksintresse för kulturmiljövården. Inom området skall stor hänsyn tas till såväl helhetsmiljöns som de enskilda byggnadernas kulturhistoriska värde. Vällingby centrum är av största

vikt för Stockholms planerings- och utbyggnadshistoria och har mycket stora samhällshistoriska och stadsbyggnadshistoriska värden. Anläggningen och dess tidstypiska, arkitektoniskt högkvalitativa byggnader var en förebild inte bara inom Sverige utan även internationellt. De kommersiella och kulturella byggnaderna i centrum är djärvt gestaltade och ytterst moderna i funktion och materialval. Bibliotek, biograf, medborgarhus, S:t Tomas kyrka och ungdomsgården Tegelhögen, samlade vid Vällingbyplans västra del, skapar en väl sammanhållen miljö med byggnader för offentlig verksamhet och samhällsservice. Detta är ett typiskt uttryck för grannskapsplaneringens grundtanke att skapa förutsättningar för demokratiska medborgare.

Punkthus från 1952-53 i Vällingbys första bostadsområde. Foto: Johan Stigholt, Stockholms stadsmuseum.

Byggnaderna tillsammans med den stora butiksbyggnaden ”Centrumhuset” och Magnus Ahlgrens tunnelbanestation är synnerligen kulturhistoriskt värdefulla. S:t Tomas kyrka från 1959, i kvarteret Ordet 1, skyddas sedan 1990 enligt 4:e kapitlet 3§ i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Biografen Fontänen från 1956, i kvarteret Tre Brunnar 1, förklarades 2001 med stöd av 3 kap 1§ i lagen (1988:950) om kulturminnen för byggnadsminne.

Den modernistiska, asymmetriskt utformade Västerorts kyrkan, i kvarteret Inköpschefen 4, ansågs redan 1955 som ett tydligt exempel på betongbrutalism, men framförallt är det den unika och välgestaltade interiören som i hög grad bidrar till byggnadens synnerligen stora kulturhistoriska värde.

De två radhusområdena Atlantis och Omega, i nordöstra respektive nordvästra Vällingby, är två av 1950-talets mesta uppmärksammade radhusområden. Båda är synnerligen kulturhistoriskt värdefulla med stort arkitekturhistoriskt värde. De sammanhållna anläggningarna har en väl genomtänkt planform och är utmärkt anpassade till terrängen. Husen, framför allt i området Omega, har ett för tiden modernt och genomarbetat formspråk där moderna material använts. Tillkomsten och utformningen av området Atlantis genomsyras av en kollektiv tanke, typiskt för den tidens bostadspolitiska målsättningar.

Som ägare och förvaltare av en kulturhistoriskt värdefull byggnad bör man beakta följande:

- Att större till- och påbyggnader undviks.
- Att husets ursprungliga fasad- och takmaterial bibehålls och att tilläggsisoleringar undviks.
- Att husets ursprungliga detaljutformning med fönster, portar, balkonger, fasadutsmyckningar m.m. bibehålls.
- Att husets ursprungliga färgsättning bibehålls.
- Att byggnaden underhålls kontinuerligt med metoder och material som är anpassade till husets ursprungliga utformning, särdrag och byggnadsteknik.
- Att ursprungliga planlösningar bibehålls och att eventuell kulturhistoriskt värdefull inredning bevaras.
- Att tidstypisk markplanering och växtlighet bevaras.

Stockholms stadsmuseum ger gärna råd

För information och tips om byggnadsvård och förhållningssätt vid underhåll och restaurering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse besök gärna Stads- museets byggnadsvårdswebb: www.stadsmuseum.stockholm.se/byggnadsvard. Ni kan även gå in på www.stockholmskallan.se, besöka museets forskarsal Faktarummet eller kontakta Stockholms stadsmuseum.

Dokumentationsenheten
Box 15025, 104 65 Stockholm
Tel. 08-508 31 600
www.stadsmuseum.stockholm.se

